

**A VERSIÓN ROMANESA DE  
*O LAPIS DO CARPINTEIRO*,  
DE MANUEL RIVAS<sup>1</sup>**

**Oana Mihalcea**  
Universidade de Vigo  
oanamihalcea02@yahoo.com

[Recibido 07/08/2013; aceptado 05/12/2013]

**Resumo**

O fenómeno da tradución coñece unha expansión importante na Romanía poscomunista, posto que nos últimos vinte anos a cidadanía romanesa gozou de liberdades das que fora privada durante os cincuenta anteriores. Neste traballo presentamos a tradución ao romanés realizada por Alexandra Reocov dunha das obras de maior éxito de Manuel Rivas, *O lapis do carpinteiro*. Comparar tradución e orixinal pode resultar moi interesante a nivel textual, sobre todo cando se trata de dous idiomas que pertencen á mesma categoría de linguas (románicas, neste caso); pero aínda resulta ser máis atractivo analizar culturas en contacto que pertencen a contextos e espazos diferentes. Neste artigo evitamos falar de “erro de tradución”, agás en casos moi evidentes, e limítamonos a destacar aspectos que semellan máis ou menos doados de resolver, ao tempo que expoñemos algúns dos exemplos máis significativos do que consideramos desacertos de tradución de diferente gravidade.

---

1 Tradución dende o castelán cara ao galego de Paz Orois.

**Palabras chave:** Manuel Rivas, análise tradutiva, estratexias, recepción, romanés, galego.

### **Abstract**

Comparing translation and the original text can result highly interesting in terms of textual level, especially when it is a question of two languages which belong to the same category (in this case roman) but still it results far more interesting analyzing cultures in contact and which belong to different contexts and spaces. On the other hand, translation knows an expansion of fundamental importance in the post communist Romania, as a result of the fact that in the past 20 years Rumanian public enjoyed liberties which had not been permitted during the previous 50 years. In this article we avoid speaking about translation errors except some evident cases, limiting ourselves to emphasize some aspects that more or less seem easy to resolve and offering some of the most significant examples of what we considered translation errors of different gravity, evaluating the same way in order to do our critical analysis.

**Key words:** Manuel Rivas, translation analysis, strategies, public reception , romanian, galician.

### **O contexto do texto meta**

Para situarnos no contexto histórico da Romanía interbélica consideramos oportuno apuntar algúns datos sobre a participación deste país na Primeira Guerra Mundial e as posteriores consecuencias, que poden representar a chave de certos fenómenos sociais, moi presentes ademais na literatura da época, na cal nos deteremos para ofrecer algunhas breves puntualizacións.

Aliada de Alemaña e Austro-Hungría dende 1883, Romanía optou por ser neutral durante os primeiros anos. En 1916, o primeiro ministro romanés Ion I. C. Brătianu declarou a guerra a Hungría coa intención de recuperar Transilvania (hoxe pertencente a Romanía), pero ao final os romaneses acabaron por ser derrotados polas tropas búlgaras e alemás. Despois de verse forzada a pedir a paz, Romanía volve entrar na loita en 1918; unha guerra que acabaría coa denominada «Paz de París» e coa recuperación dos territorios

de Transilvania, Banat (o actual oeste de Romanía), Bucovina e Basarabia (o leste de Romanía e Moldavia actual).

Pero toda intención de unificar os territorios de maneira harmoniosa foi en van, dada a variedade de identidades culturais presentes nos territorios recuperados, inimigos de Romanía durante a Primeira Guerra Mundial. A credibilidade do estado foi diminuindo a causa da mala xestión económica e de determinadas decisións contraditorias tomadas polo poder político. Os investimentos estranxeiros reducíronse, aínda que si se apoiou a iniciativa industrial e se mantivo a agricultura.

En canto á produción literaria, o período interbélico caracterízase por un desenvolvemento importante da novela, que acada en pouco tempo o nivel literario europeo da época. Neste sentido, un ano de referencia para a novela romanese é 1920, cando se publica *Ion*, de Liviu Rebreanu, porque a pesar de que xa antes apareceran novelas semellantes, *Ion* é a primeira que se achega ás obras europeas máis destacadas. A novela de Rebreanu é unha monografía da típica poboación de Transilvania de inicios do século XX, que pon en valor ao labrego que loita por conservar as súas terras e por conseguir máis, por medios máis ou menos honestos, deixando de lado os sentimentos ou os principios morais. A novela está composta por dúas partes con títulos suxestivos: *A voz da terra* e *A voz do amor*<sup>2</sup>. Se citamos esta novela é porque consideramos que ilustra de maneira maxistral a vida dunha poboación de Transilvania. A cobiza é o tema fundamental e os personaxes que teñen poder son os ricos terratenentes da vila, que son respectados polos pobres avasalados. Así, Ion, o protagonista, contraerá matrimonio só por afán de posesión material, aínda que o seu amor estea noutra parte. *Ion* tenta ensinar unha lección a través do tráxico final que sofren os personaxes avariciosos.

Se a novela anterior presenta a vida da aldea, hai outras que se atopan no polo oposto e describen os dilemas do intelectual lúcido que quere entregarse completamente ao amor e está superado pola incerteza. Un exemplo ilustrativo é *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*<sup>3</sup>, de Camil Petrescu. A acción desenvólvese no contexto da Primeira Guerra Mundial e a idea fundamental

---

2 A nosa tradución. En orixinal: *Glasul Pământului* e *Glasul Iubirii*.

3 En galego: *A última noite de amor, primeira noite de guerra* (a tradución é nosa).

está baseada na técnica de Marcel Proust. Os personaxes están dotados de enerxía, forza interior e lealdade. O protagonista representa a antítese de Ion, posto que é un home culto, afeccionado á filosofía, e que extrae conclusións que sorprenden pola súa lucidez e que gustan pola maneira na que as expresa. Vive en primeira persoa a desilusión amorosa e a guerra, que representan as dúas partes do libro. Podemos considerar estas dúas obras moi representativas, posto que describen verdadeiros estereotipos sociais, aínda que ben diferentes para a época histórica á que nos referimos. Dende este punto de vista, consideramos que a literatura significa máis do que pode parecer; sobre todo en momentos críticos nos que se desenvolve unha nación, a literatura representa o cadro da sociedade con detalles que se lle escapan a calquera libro de historia.

### **A tradución: *Creionul Tâmplarului*<sup>4</sup>**

Nos últimos tempos, a tradución pasou de ser unha rama máis doutras disciplinas a desenvolverse e a ser estudada como materia independente e fundamental na sociedade actual. Sempre se tiveron en conta dúas orientacións principais en canto á tradución literaria: a fidelidade con respecto ao texto fonte e o enfoque cara ao texto meta; pero é preciso apuntar que a tradución literaria é máis ca un traslado do texto orixinal a outro idioma, xa que se trata dunha relación entre dúas culturas, e no caso concreto do noso estudo é absolutamente indispensable o coñecemento do contexto histórico e da realidade social da cultura de partida para poder reflectila da mellor maneira posible no idioma e na cultura de chegada.

Os procedementos empregados non son absolutos ou inamovibles. A tradutora do texto que comentamos, Alexandra Reocov, decidiu adoptar estratexias de adaptación, como a explicación dunha situación inexistente na cultura de chegada; a explicitación, como a mención expresa na cultura de meta de aspectos semánticos implícitos na de partida, e incluso a omisión ou condensación como estratexias que suprimen ou expresan determinados elementos de

---

4 Este artigo ten a súa orixe nun Tralado de fin de Mestrado do programa de T&P inédito, dirixido pola profesora Ana Luna Alonso e presentado na Universidade de Vigo en xuño de 2013.

modo máis conciso no resultado. En ocasións a tradutora recorreu a cambios de orde, transposicións ou modulacións de tipo gramatical, sintáctico, conceptual ou psicolóxico.

Coa intención de realizar un estudo sobre a recepción da tradución, tanto dende o punto de vista intralingüístico como extralingüístico, ao longo das páxinas que seguen intentaremos ofrecer algúns exemplos significativos da lectura comparada na que se descubren algunhas das estratexias e procedementos de tradución máis empregados na edición romanesa de *O lapis do carpinteiro* de Manuel Rivas. Así, investigaremos tamén sobre a maneira na que se trasladaron (se é que se conservaron) as referencias culturais de todo tipo.

Empezando polo primeiro capítulo da novela observamos que a tradutora opta por seguir a puntuación da versión española. Así, os diálogos carecen da marca do guión ao principio da frase, símbolo ortográfico que impón a lingua romanesa. Ao igual que no texto fonte, os diálogos carecen de indicación gráfica na versión romanesa. Do mesmo modo, a norma do romanés impón o uso da coma ao final da pregunta, despois do signo de interrogación, cando esta vai seguida por unha oración incidental. A solución correcta sería: “Cum vă simțiți?, întrebă Sousa”, en lugar de “Cum vă simțiți? întrebă Sousa.”, (“¿Cómo se encuentra?, preguntó Sousa”)<sup>5</sup>.

Un procedemento de tradución moi frecuente na versión romanesa é a ampliación lingüística, exemplificada nas citas que se indican a seguir: “para echar unas risas *de sobremesa*” (p. 28) = “să poată râde și ei *după ce vor fi mâncat*” (p. 22). ; “así como me ves” (p. 53) = “cum mă vezi și cum te văd” (p.42) ; “los dedos parecían hablar para los mudos” (p.54) = ”degetele păreau că le vorbesc surdomuților” (p.42). Tamén se emprega o procedemento contrario, o da redución, e eliminanse así dúas frases consideradas innecesarias (e que neste caso conteñen un modismo dificilmente traducible ao romanés). Desta forma a construción “Comer o ser comidos. Esa es la cuestión” (p. 130) non se atopa na versión romanesa. Máis adiante atopamos outro parágrafo que falta e que destaca precisamente unha actitude frecuente á vez que comprometida na época: a da covardía, a da complicidade que implica o silencio: “En aquel mo-

---

5 As expresións e a paxinación ás que fai referencia o artigo correspóndense coas da tradución ao español, lingua da que parte a tradutora romanesa.

mento fui un cobarde, le contou Herbal a Maria da Visitação. No sé lo que me pasou. Quería dicir: Lo son, yo lo sé. Pero se me barriou a voz” (p.189).

Tamén temos que sinalar algúns despistes, que dan lugar a contrasentidos, na nosa opinión imperdoables nunha profesional. Trátase de fenómenos que ante a falta doutra documentación atribuímos a unha precipitación na fase de revisión do texto final, quizais por falta de tempo. Así, nun dos parágrafos descritivos, o verbo “sentirse” tradúcese por “sentarse” en: “El reportero Sousa se sintió algo aliviado” (p.10) pasou a ser en romanés: ”Jurnalistul Sousa se așeză ceva mai liniștit” (p.8). E, da mesma maneira, ”una medalla de oro *venezolano*” (p. 57) convértese en ”o medalie de aur *venetian*” = “unha medalla de ouro veneciano” (p. 44).

Así mesmo, identificamos imaxes metafóricas e modismos que en romanés foi preciso explicar por falta de equivalentes. Así, para poder conservar o sentido das expresións: “cara de prata y lengua de navaja” (p. 20) optouse pola solución: “aparent niște domni, dar în realitate niște mărlani” (p. 16). A mesma situación, pero ao contrario, atopámola na tradución de “Disparaba blasfemias como si quisiese vomitar las grasas” (p. 21) por “înjura mai ceva ca un birjar” (p. 17). Se no primeiro caso a tradución é unha explicación do modismo castelán, na segunda, a ampla construción orixinal substitúese por un coñecido modismo romanés, o que fai que dalgunha forma se perda o significado do texto fonte adaptado á condición persoal de Manila. Por isto mesmo, pode considerarse que na versión orixinal a frase non se elixe ao chou, posto que Manila é unha muller corpulenta, larpeira e cun humor que depende da comida; características suxeridas pola maneira na que o narrador describe as súas agresivas reaccións verbais. O mesmo cambio volve producirse na construción “su boca parecía el cañón de una recortada” (p.21) por “ce era la gura ei” (p. 17); solución esta que, malia ser correcta, suprime a expresividade do orixinal.

Outro tanto ocorre con expresións que significan o mesmo nas dúas linguas, pero que son vistas dende perspectivas diferentes por cada unha das culturas. Así, a tradutora romana emprega a modulación ao traspoñer a construción “le quitaba el frío” (p. 20) por “aceasta o încălzea” (p. 16) (“quentábao”), ou a frase: “vaya al grano” (p. 78) por “nu mai vorbiți pe ocolite” (p. 61) (deixe de falar

con rodeos). Unha situación semellante é o cambio de “emigrante” por “inmigrante” en: “donde había nacido de familia emigrante” (p. 53) que pasou a: “de unde se trăgea familia lui de *imigranti*” (p. 41). Se nos tres primeiros exemplos o sentido non se ve afectado en absoluto, senón que simplemente as expresións se adaptan á maneira máis natural de expresar os mesmos feitos en romanés, no último caso atopamos un contrasentido, posto que os termos “emigrante” e “inmigrante” teñen como respectivos correspondentes en romanés “emigrant” e “imigrant” e, por conseguinte, calquera mudanza representa un considerable cambio de sentido.

O termo “gallego” tradúcese en ocasións por “frate”<sup>6</sup> (“irmán”), coma no seguinte intercambio de réplicas entre o inspector Arias e o seu subalterno, Herbal: “Yo sé cuentos, pero para los chistes soy muy malo, le dije. Había un perro que se llamaba Chiste. Murió el perro y se acabó el chiste. - ¡Qué tontería, *gallego!*” (p. 173) = “A fost odată un câne pe care îl chema Glumă. Când câinele a murit, s-a terminat cu gluma. - Ce prostie, *frate!*” (p. 135). Por outra parte, como o romanés non posúe un equivalente histórico do termo “galleguista”, observamos que esta palabra se converte en “galego” na tradución en máis dunha ocasión; solución que fai que se perda precisamente a carga cultural que se quere transmitir. Así, de “Es íntimo del pintor, ese *galleguista*, el de los carteles” (p. 52) obtemos “E prieten bun cu pictorul, *galician* activ, din ăia cu afișe” (p. 40) e, no mesmo exemplo, notamos unha alteración de sentido na última parte da frase, xa que “o dos carteis” fai referencia a unha soa persoa, mentres que na versión traducida se refire a “os que levan carteis”.

A través da análise das versións castelá e romanesa de *O lapis do carpinteiro* intentamos destacar algunhas das diferenzas máis importantes entre as culturas relacionadas a través da tradución e indicamos con exemplos algunhas das técnicas e estratexias adoptadas pola tradutora que, en ocasións, consideramos afortunadas e noutras non, tal e como indica un dos especialistas en crítica da tradución consultados (Peña 1997:55). Negámonos a reproducir unha listaxe de erros, porque estes dependen tamén do punto de

---

6 “Frate” é unha maneira coloquial de dirixirse a unha persoa coa que se ten confianza, o equivalente en español podería ser “tío” ou en galego “meu”.

vista dende o que se miren e son a forma máis sinxela de valoración dun produto traducido.

### Recepción en Romanía

*O lapis do carpinteiro* tradúcese por primeira vez en Romanía no ano 2011 e está traducido do castelán por Alexandra Reocov. A editorial que publicou a obra é Curtea Veche, unha editorial relativamente nova<sup>7</sup>, que mostrou especial interese pola promoción de proxectos orixinais e de títulos recoñecidos a nivel tanto da literatura universal como pertencentes a outros ámbitos.

Sen dúbida, na presentación do libro en Romanía sublíñanse dous elementos esenciais: primeiro que se traduciu a máis de vinte idiomas, o que suscita a curiosidade do público, e segundo, que a novela se adaptou ao cinema, detalle que demostra o interese que esperan os temas tratados ao longo da narración.

Así mesmo, na presentación incluída no libro sinálase que o fio da narración vincula pequenas historias de vida coa “gran historia” de España durante o período da Guerra Civil: “o resultado é un mosaico de melancolía e esperanza, do que resaltan tanto os berros dos protagonistas como os dun pobo enteiro cuxas liberdades chegan a ser gravemente restrinxidas” (Reocov 2011)<sup>8</sup>.

Por outra parte, aínda que se recoñezan os méritos tanto da novela como do seu autor, nas fontes electrónicas atopadas menciónase igualmente que Manuel Rivas é “seguramente, o máis coñecido escritor de lingua galega. Premiado, traducido e discutido pola crítica literaria española, é no entanto, un descoñecido en Romanía” (De-revlean, 2011)<sup>9</sup>. Porén, grazas á recente orientación da editorial (Curtea Veche), que busca persoas lectoras interesadas polos escritores hispanos, a novela rivasiana entra nun debate da crítica. A crítica romanesa adoita considerala “novela histórica”, malia que o seu autor subliña o contrario en todas as entrevistas nas que apunta o matiz de que a nota histórica está ilustrada pola imaxe de fondo, a Guerra Civil, pero que non supón a construción en si da novela.

---

7 Editorial fundada en 1998.

8 Comentario que se atopa na lapela da versión romanese.

9 Fonte electrónica sen paxinación.



Valentin Derevlean, no seu blog<sup>10</sup>, que trata sobre as novidades literarias máis recentes e que máis interese poden suscitar en Romanía, describe *O lapis do carpinteiro* da seguinte maneira:

[...] narrativo, *O lapis do carpinteiro* é unha afortunada combinación de fresco histórico acompañada de pequenas doses de realismo máxico que proporcionan cor e vida a unhas historias escurecidas pola violencia e a persistencia do macabro<sup>11</sup>.

A novela recibe eloxios tamén por parte da *Revista de Povestiri*<sup>12</sup>. Os coordinadores da publicación apuntan, ao igual que se mencionou anteriormente, que Manuel Rivas é un coñecido escritor español, aínda que non indican nada sobre a lingua orixinal na que escribe ou as súas orixes. En cambio, consideran a lectura de *Creionul tâmpărarului*:

[...] de principio a fin, verdadeiramente encantadora [...], a estrutura fragmentaria do texto non complica a lectura, senón todo o contrario: a forza da narración aumenta grazas ás anotacións curtas e fulgurantes dos destinos individuais.

Dora Constantinovici crea unha presentación orixinal da novela de Rivas no artigo titulado: *“Este lapis conta cunha historia”*, apuntando algo máis que soamente as ideas principais da trama. Tras mencionar as orixes e o idioma materno do autor, Dora Constantinovici vai máis alá na interpretación do libro, considerando que a actitude e as opinións que comparte o xornalista Sousa nas primeiras páxinas do libro representan os principios de Rivas con respecto á súa profesión: “A min non me interesa a política. Interésame a persoa” (Rivas 2003:14). A mesma xornalista opina que “de feito, o encanto do libro, á parte do talento narrativo de Rivas, resi-

---

10 Referímonos ao blog Strata Principala, nr. 359, en liña en: <http://vderevlean.wordpress.com/>.

11 Fonte electrónica sen paxinación.

12 Sitio web en romanés que promove a literatura e a “lectura creativa”, dispoñible en liña en: <http://www.revistadepovestiri.ro/despre-2/>.

de en moitos detalles e nas notas de rodapé que usa o autor<sup>13</sup>, polo menos igual de interesantes có resto do libro”.

Ademais, un detalle interesante e orixinal nesta presentación do libro é a recomendación do álbum *Gotas del Tiempo* (traducido ao romanés por *Clepsidra* – “reloxo de area”), de Pablo Peláez, compositor e músico que colaborou cunha canción co mesmo nome na banda sonora da película *O lapis do carpinteiro*. Do mesmo modo, neste artigo valórase a visión ampla que ofrece a obra de Manuel Rivas: “en moitas das secuencias atópanse tanto antigas supersticións e recordos do pasado como enormes espazos industriais modernos, pero abandonados ou con necesidades económicas do máis actuais”.

A web de Cărturești, unha das librerías máis importantes de Romanía, e sen dúbida a máis famosa grazas ao seu concepto diferenciador<sup>14</sup>, dedica un artigo ao libro de Manuel Rivas. A responsable, Iulia Verbancu (2012) apunta: “En xeral, sobre un libro semellante pode dicirse que é bo, pero non bonito. No entanto, *Creionul Tâmplarului* é unha historia contada de maneira moi bonita. É unha historia noutra historia”. Chama a atención a observación, con respecto á promoción deste estilo en Romanía:

Desafortunadamente, esta parte da literatura española está case ignorada en Romanía, aínda que si hai traducións e os textos fálanlle ao lector romanés. Non porque se poidan comparar dous horrores senón porque se pasaches por unha, es capaz de comprender moito mellor a outra.

Por outra parte, o mesmo tema está tratado nun extenso artigo de Rodica Grigore (2011), *Galicia, a Guerra Civil e o lapis do carpinteiro*. Este artigo presenta o asunto da Guerra Civil, tanto dende o punto de vista histórico como dende a perspectiva do autor da novela que nos ocupa, aínda que a escritora anota:

Manuel Rivas vacila en expresar directamente as súas pro-

---

13 Temos en conta que a autora do artigo fala sobre o libro de Rivas tras ler a tradución ao romanés.

14 Os representantes de Cărturești definen o seu concepto da librería como seguea: “Se o paraíso é unha biblioteca, segundo dicía Borges, entón Cărturești é unha librería”. En liña: <<http://oldblog.carturesti.ro/ce-este-carturesti>>.

pías opinións ou simpatías políticas, presentando todo de maneira indirecta, a través de mediadores, por medio dunha historia de e sobre a guerra, sabendo, ademais, como utilizar unha serie de procedementos, provenientes sexa da novela psicolóxica, sexa da narración máxica, pero sobrepasando, pola construción e polo significado dos feitos relatados, calquera efecto artificial, ao igual que a falta da naturalidade (Grigore 2011).

Ademais, Rodica Grigore realiza un pequeno resumo da trama, centrándose nos personaxes principais e nas súas historias en relación coa “gran historia”. Deste modo, a súa recensión consegue recrear, na medida do posible, unha parte da historia de Galicia á vez que describe a novela de Manuel Rivas. Consideramos relevantes as seguintes mencións:

A guerra cambia a todo o mundo, por quendas, en verdugos e vítimas, descritos de maneira maxistral por un escritor que sabe como utilizar as palabras ás que mesmo a súa xeración chegara a temer, pero non só para debuxar historias de e sobre a guerra, senón tamén para dicir algunha cousa fundamental sobre a xente e os seus defectos, ao igual que sobre a capacidade da arte de traspoñer mesmo a máis espantosa das realidades (Grigore 2011).

Tamén é importante mencionar a promoción da novela de Rivas en Romanía por parte do Instituto Cervantes de Bucarest e a embaixada de España en Bucarest, institucións que promoveron unha serie de eventos culturais denominados “Os luns do libro en español”, nos que o encontro dedicado á novela *O lapis do carpinteiro* foi o segundo dos organizados. Neste caso trátase dunha campaña de promoción da literatura española contemporánea, cuxos eventos se desenvolveron na librería Carturesti, un espazo recoñecido polos encontros culturais da capital romanesa. Hei de apuntar que nesta serie de encontros hai tres títulos máis que acompañan a novela rivasiana –e que gozan cada un deles dun encontro correspondente– en tradución romanesa: *Vointa si norocul* (“A vontade e a fortuna”), de Carlos Fuentes; *Nimfa nestatornica* (“A ninfa in-

constante”), de Guillermo Cabrera Infante e *Cazuti din cer* (“Caídos do ceo”), de Ray Loriga.

### Conclusiones

Ao longo deste traballo intentamos expoñer tanto elementos que traten a obra, como a súa tradución ao romanés e a súa recepción en Romanía, baseándonos en opinións dos especialistas, investigadores ou escritores, ao igual que en información obtida a través de diferentes medios de comunicación. A novidade do noso traballo consiste en que intentamos presentar o tema elixido tanto dende o punto de vista obxectivo, da comparación e análise da tradución, como dende o punto de vista do encontro de dúas culturas bastante diferentes, pero que teñen un punto común: o feito de ter vivido unha historia tumultuosa, marcada polo sufrimento.

Cando a situación social non permite desvelar en voz alta a realidade, e o silencio se converte en rutina, en normalidade, a evasión dos individuos se orienta cara ao interior, creando memorias que se desvelarán anos máis tarde, grazas a obras que non deixan que o esquecemento cubra aqueles destinos silenciados. Cargada de transparencia e lucidez, a obra de Rivas expón con claridade todo aquilo que se esconde detrás da cortina dunha guerra civil e dun sistema totalitario, intentando ao mesmo tempo reconciliar pasado e presente na procura dunha conclusión positiva cara a un futuro libre dos castigos e limitacións. Probablemente sexa esa lucidez das descrições e a maneira tan auténtica de debuxar o carácter dos personaxes o que fai que as novelas rivasianas teñan tanto eco a nivel internacional. O mesmo aconteceu en Romanía, onde a promoción de *O lapis do carpinteiro* non deixou indiferente ao público, grazas ao apoio de varias institucións e centros culturais e mesmo cadeas de radio e librerías. A novela espertou moi boas críticas, aínda que nós revelamos algún defecto de interpretación e salientamos a ausencia da alusión ao feito de tratarse dunha obra escrita en galego no orixinal.

## Referencias bibliográficas

- BLOG CARTURESTI. 2013. «Recenzie: *Creionul Tamplarului* de Manuel Rivas». [Dispoñible en liña: <http://oldblog.carturesti.ro/recenzii/recenzie-creionul-tamplarului-de-manuel-rivas.html> \_ 20/01/2014].
- CONSTANTINOVICI, Dora. 2012. «Creionul asta spune o poveste». [Dispoñible en liña: <http://bookmag.eu/creionul-asta-spune-o-poveste/> \_ 20/02/2014].
- DEREVLEAN, Valentin. 2013. «Manuel Rivas – *Creionul tâmplarului*». [Dispoñible en liña: <http://vderevlean.wordpress.com/2011/11/05/manuel-rivas-creionul-tamplarului-2/> \_ 15/05/2013].
- GRIGORE, Rodica. 2011. «Galicia, războiul civil și creionul tâmplarului». [Dispoñible en liña: <http://revistacultura.ro/nou/2011/11/galicia-razboiul-civil-si-creionul-tamplarului/> \_ 23/05/2013].
- MITREA, Cristina. 2011. «Dezbatere literară «*Creionul tâmplarului*» de Manuel Rivas». [Dispoñible en liña: <http://www.4arte.ro/2011/10/28/dezbatere-literara-creionul-tamplarului-de-manuel-rivas/> \_ 20/03/2014].
- PEÑA, Salvador. 1997. «El traductor en su jaula: hacia una pauta de análisis de traducciones». En MORILLAS, E. & ARIAS, J.P. (eds.) *El papel del traductor*, Salamanca: Colegio de España. p. 19-57 e 477-481.
- PÉREZ OLIVA, Milagros. 2006. «El guardián de la memoria». *El País*, 05/11/2006.
- REVISTA DE POVESTIRI. 2012. *Recenzie – Creionul tamplarului*. [Dispoñible en liña: <http://www.revistadepovestiri.ro/review/recenzie-creionul-tamplarului/> \_ 20/05/2013].
- RIVAS, Manuel. 2003. *El lápiz del carpintero*. Traducido dende o galego por Dolores Vilavedra. Alfaguara: Madrid.
- \_\_\_\_\_. 2003. *O lapis do carpinteiro*, Edicións Xerais de Galicia: Vigo.
- \_\_\_\_\_. 2011. *Creionul Tâmplarului*. Traducido dende o castelán por Alexandra Reocov. Curtea Veche: Bucarest.

